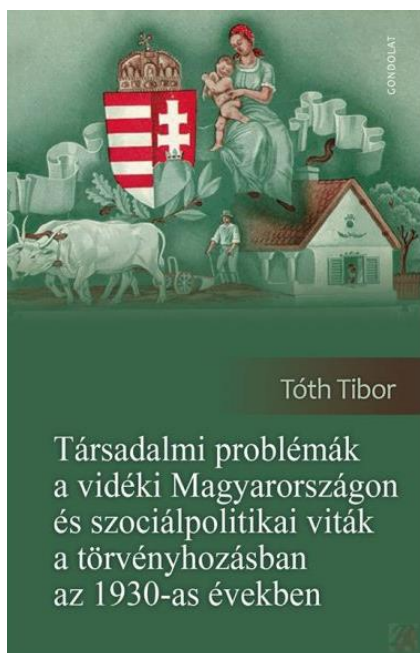

Tóth Tibor: Társadalmi problémák a vidéki Magyarországon és szociálpolitikai viták a törvényhozásban az 1930-as években

Gondolat Kiadó, Budapest, 2018. 183 lap

A Horthy-korszak megítélése annak ellenére vált ki gyakran indulatos vitákat a médiában, a politikai közéletben és közbeszédben, hogy magának a korszaknak a feltárásában és szakmai megítélésében a történettudomány és a társadalomtudományok egyéb területei jelentős eredményeket értek el. Az időről időre felmerülő polémiák elsősorban Horthy személyét és a második világháború alatti szerepvállalását, felelősségét, a rendszer politikai berendezkedésének megítélését, az antiszemitizmus jelenlétét, a zsidótörvények társadalmi, politikai hátterét, a kormányzatnak a társadalmi problémákhoz, az egyenlőtlensé-

gekhez, s ezen belül elsősorban a szociálpolitikai kérdésekhez való viszonyulását, érzéketlenségét érintik. Ez utóbbi kérdéskör megítéléséhez szolgál fontos adalékokkal Tóth Tibor könyve a vidéki Magyarország társadalmi helyzetéről és az erről folytatott szociálpolitikai vitákról a törvényhozásban.

A könyv bevezetője nagyon fontos megállapítással indít. „Magyarországon a társadalombiztosítás kiépítése terén az 1920-as években olyan eredmények születtek, hogy elmondható: a magyar rendszer mind a szolgáltatás színvonalát, mind a kötelező biztosításba vontak számát illetően megállta helyét a korabeli európai összehasonlításban” (7. l). 1929-re a kötelező társadalombiztosítás felölelte a csaknem 900.000 főnyi ipari munkásságot, de a legnagyobb hiányosság abban mutatkozott, hogy a nagyjából 3 milliónyi agrárnépesség, amely a foglalkoztatottak legnagyobb részét jelentette teljesen kimaradt belőle. A szociálpolitikai szempontból a rendszert ért legnagyobb kritikák hátterét ez jelentette és jelenti ma is. A 30-as évek népi írói, szociográfiai művei hitelesen tárták fel a vidéken uralkodó állapotokat, a parasztág helyzetét, létbizonytalanságát. Szerző arra vállalkozik, hogy bemutassa, a kormányzatok miképpen kezelték a vidék

társadalmi problémáit a világgazdasági válságtól kezdve a harmincas évek végéig.

A könyv erénye többek között az, hogy megállapításait széleskörűen elemzett adatokra alapozza, valamint tág nemzetközi kontextusba helyezi. Ez azért lényeges szempont, mivel a Horthy-korszak megítélésénél gyakran elkövetik azt a módszertani hibát, hogy napjaink politikai berendezkedése, egészségügyi-szociális ellátórendszere, politikai értékítélete alapján szemlélik, minősítik a jelzett időszakot és nem a két világháború közötti általános európai tendenciákba, viszonyokba ágyazva.

A könyvben szereplő táblázatok segítenek abban, hogy a két világháború közötti magyarországi szociálpolitikai intézkedések általános állapotát nemzetközi kitekintésben is el tudjuk helyezni. Kiderül belőle, hogy Magyarországon a kötelező balesetbiztosítás (1907), betegségbiztosítás (1891) és nyugdíjbiztosítás (1928) bevezetése a fejlett nyugat-európai országokhoz képest időben kicsit később – nagyjából Ausztriával egy időben – történt meg, de jelentősen megelőzte pl. a skandináv országokat, vagy Írországot. A különböző biztosítási formák bevezetésének időpontja azonban a biztosításban részesülők arányáról önmagában nem mond el semmit (25.). Ezek a biztosítási formák azonban az agrárnépességre nem terjedtek ki, s e tény miatt a balesetbiztosításban részt vevő gazdaságilag aktív lakosság aránya európai

összehasonlításban igen alacsony volt (26.). Az egészségbiztosításban, öregségnyugdíj-biztosításban részesülők arányát tekintve pedig sereghajtónak számítottunk a 20. század első felében (27–28.).

Ezekből az adatokból és a nemzetközi összehasonlításban megfogalmazott tényekből leszűrhető az a megállapítás, hogy a 19. század vége óta jól érzékelhető az ipar és a mezőgazdaság, az ipari- és az agrárnépesség helyzete közötti lényeges különbség. A szociálpolitikai kérdésekben folyamatosan megfigyelhető volt a két ágazatban foglalkoztatottak helyzete közötti mély eltérés. Ez a tény azonban egy általánosabb érvényű megállapításhoz is elvezet, jelesül; a 20. századi magyar történelem azon sajátosságához, negatív örökségéhez, melynek hatásaival ma is számolnunk kell. A város és a vidék közötti kapcsolatról, ellentétről, a helyzetükben, életkörülményeikben való gyakran mély különbségekről van szó. A vidék népessége számos tekintetben kedvezőtlenebb helyzetben volt és van ma is. A könyv adatai jól mutatják ezt a körülményt. A vizsgált időszakban alacsonyabbak voltak a bérek, rosszabb volt a szociális-egészségügyi ellátás a falusi népesség körében, mint a városlakók esetében. A vidéki népesség politikai érdekérvényesítő képessége is igen gyenge volt: a 20-as években pl. a vidéki parasztságnak saját pártja sem volt, nem létezett munkás-érdekképviselő. Összegezve elmondhatjuk, hogy a vidék né-

pességmegtartó ereje alacsony volt, mely napjaink demográfiai tendenciáira vonatkozóan is fontos tanulságul szolgál.

A könyv első nagy fejezete a magyarországi szociálpolitikai törekvéseket mutatja be a 19. század végétől a világgazdasági válság kezdetéig. Az időkeret nem véletlenül esik egybe a magyarországi ipari forradalom kibontakozásának időszakával. Ahogy a szerző is megállapítja: „Az iparosodás kibontakozása, az urbanizáció mindenhol magával hozta a társadalmi különbségek látványos növekedését, az elszegényedés problémáját. A szegénység kialakulásának korábban nem tapasztalt okaival kellett szembenézni, és egyre markánsabban fogalmazódott meg azok rendszer szintű kezelésének társadalmi és politikai igénye is” (17.). A fejezetben bemutatott jogalkotói tevékenység és gyakorlati népjóléti intézkedések – pl. népkonyhák üzemeltetése – elsősorban az ipari munkásságra és a városokra terjedt ki. Az első világháború a szociálpolitikai hiányosságok miatt eleve meglévő társadalmi egyenlőtlenségeket, a szegénységet tovább mélyítette. Közismert tény, hogy a háború alatt a munkaerőhiány miatt megnőtt a nők és a fiatalok aránya az ipari üzemekben. Nem rendelkeztek azonban kellő gyakorlattal, szaktudással, munkavédelmi ismeretekkel. Szemléletesek a könyvnek azon adatai, melyek azt mutatják be, hogy a háború menete során az üzemi balesetet szenvedett nők és

kiskorúak mértéke jelentősen megnőtt, lényegében megduplázódott (21. o.).

A Károlyi-rendszer és a Tanácsköztársaság rövid életű volt, így azok szociálpolitikai intézkedései tartós hatást nem gyakoroltak társadalmunkra. A Bethlen-kormány feladata nem pusztán az volt, hogy az ország működőképességének alapjait megteremtse az új területi és geopolitikai feltételek között: szociálpolitikájának az öröklött és a közelmúltban kitermelődött feszültségeket is kezelnie kellett. Ezek eredményeit a szerző a következőkben összegzi: „Mindezek az intézkedések a húszas évek végén meghozott szociálpolitikai intézkedésekkel együtt, tovább növelték a különbséget a városok, azaz az ipari munkásság szociális helyzete, biztosítási állapota és a vidéki agrárnépesség e területen való jelentős lemaradása között” (37. o.).

A világgazdasági válság ezt a különbséget tovább mélyítette, hiszen a válság nálunk elsősorban agrárválságként jelentkezett, melynek bizonyos elemei már 1928-tól megmutatkoztak. A vidéki népesség szociálpolitikai helyzetében való lemaradás pedig olyan sarkalatos belpolitikai kérdésként merült fel, mellyel a kormányzatoknak is szembe kellett nézniük. A könyv adott fejezete jól mutatja ezt az állapotot a Gömbös-féle Nemzeti Munkaterv parlamenti vitája kapcsán. A korabeli sajtó is nagy várakozással tekintett az új kormányprogram elé. A korszak legnevesebb

társadalompolitikai szakértője, Kovrig Béla a kormányprogram hiányosságát abban látja, hogy „nem található külön a szociálpolitikával foglalkozó rész, azok elszórtan találhatóak az egyes fejezeteknél. Ennek oka, hogy a kormányzatnak nincs külön szociálpolitikai minisztériuma vagy egyéb szakigazgatási kormányhatósága” (61.). A szerző a Gömbös-féle szociálpolitikai törekvéseknél kitér a kortárs nemzetiszocialista agrárpolitikára és társadalompolitikára. Ezt azzal indokolja, hogy „Gömbös Gyula politikáját elemelve a történészek általában az olasz minta követését emelik ki. Kevesebb figyelem irányult arra, hogy vajon a náci Németországtól tanult-e?” (71.). A fejezetből kiderül, hogy igen, különösen, ha az agrárpolitikai lépéseket a hosszú távú katonai, hadsereg-fejlesztési törekvések szemszögéből nézzük.

Gömbös idején az egyik legélénkebb agrárpolitikai vitát a hitbizományi törvény és a telepítési törvény váltotta ki. Az álláspontokat részletesen mutatja be a szerző, minden megnyilatkozó saját politikai nézetrendszeréből kiindulva közelített a kérdéshez. A viták során lehetőség nyílt az agrárium szélesebb perspektívájának feltárására, az ebben rejlő hiányosságokkal együtt. A kisbirtokos társadalom elemzésekor sürgető problémaként fogalmazták meg többek között a szakoktatásban való teljes elmaradást, megállapítva, hogy ez az egyik fő oka annak, hogy nem versenyképesek a nagyüzemekkel szemben.

Gömbös halála után kezdetben nagy reményeket tápláltak Darányi Kálmán iránt, hiszen Gömbös kormányában földművelésügyi miniszter volt. A szerző viszont tömören azzal összegzi Darányi tevékenységét, hogy „mégsem folytatódott a megkezdett birtokpolitikai program, s így a törvények csak papíron léteztek” (136.). Darányi kormányának gazdaságpolitikai, agrárpolitikai intézkedései a fokozatosan kibontakozó hadigazdálkodásra való felkészülést szolgálták, melynek legismertebb eleme az ún. Győri Program. A későbbi kormányok is ezen az úton haladtak.

Összegésként a szerző rámutat azokra a kényszerekre és lehetőségekre, melyekkel a kormányoknak a válság idején szembe kellett nézni. Egy kormányzat gyakran kerül olyan kényszerpályára, amikor a szükségesség és a lehetőség között kell ingadoznia: „A gazdasági világválság alatt az ország anyagi helyzete miatt nem volt realitása a társadalombiztosítás kiterjesztésének az agrárnépességre, másrészt viszont épp a válság következtében, e nagy létszámú társadalmi csoport helyzete annyira ellehetetlenült, hogy halaszthatatlanná vált az állami beavatkozás” (167.). Szerző azt is kiemeli, hogy sikerült cáfolnia azt a korábbi általánosan elterjedt nézetet, hogy Gömbös kizárólag az olasz mintát követte volna belpolitikai elképzeléseinek megvalósításában. Véleménye szerint forrásokkal alátámasztható kontinuitás figyelhető meg Gömbös szociálpolitikai elkép-

zelései, tervezetei, és a 30-as évek végének gyakorlata között, bár e törekvések mélyreható gyakorlati megvalósítását a közelgő háború és az arra való felkészülés érdekében hozott intézkedések felülírták.

A kötet gazdag szakirodalmi és forrásbázison alapul, mely tartalmazza a kortársak szakpolitikai írásait és a modern feldolgozásokat. A könyv bibliográfiája felsorolja a 19. század végétől a második világháborúig a szociálpolitikával foglalkozó törvényeket, rendeleteket,

ami hasznos segítség a téma iránt érdeklődő kutatóknak.

Tóth Tibor könyvét haszonnal forgathatják nem csak a történészek, társadalomtudósok, szociológusok, de a vidékfejlesztéssel és általában az agráriummal foglalkozó szakemberek is.

Bauer Lilla

politológus, egyetemi adjunktus
Nemzeti Közszolgálati Egyetem